

ЕЛЕМЕНТИ ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНОГО СТИЛЮ В МАЛІЙ ПРОЗІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Предметом аналізу в статті є експресіонізм як складова індивідуального стилю прози Миколи Хвильового. На прикладі окремих оповідань і новел розглядається комплекс суспільно-історичних та морально-етичних проблем доби громадянської війни, специфіка їх художнього втілення. Простежуються аспекти взаємодії між реалістичною традицією та модерними художніми пошуками.

Ключові слова: художній світ письменника, реалізм, модернізм, експресіонізм, трагедійний пафос, новела, оповідання, мала проза.

Відчуття вичерпаності канонічних моделей світу, невідповідності духові часу класичних епічних форм, необхідність пошуку нових, радикальних способів вираження, які зародилися у творчій лабораторії модернізму на межі ХІХ–ХХ століть, знайшли відображення в художній практиці малих епічних форм, особливо в період національно-визвольних змагань. Оповідання і новела стали тим експериментальним полем, де естетичні дослідження могли проводитися миттєво й водночас результативно.

Дух оновлення і свободи творчості яскраво виявився у набутку таких письменників, як М. Хвильовий, Г. Косинка, Ю. Яновський, О. Довженко та багатьох інших. Усі вони заявили про себе у 1920-ті роки як люди з різними політичними поглядами та культурологічними концепціями, а водночас як художники, котрі відкрили шлях до експерименту, прагнули поєднати у своїй творчості ті кращі риси, що виформувалися українською класичною літературою, з тими, які ще треба було відкрити. Творча інтелігенція розглядала категорію синтезу як спробу творення нової художньої реальності, у якій комплексна взаємодія структурних елементів переважає над простою сумою її складників.

Упродовж останніх двох десятиліть увага літературознавців (М. Жулинського, Ю. Безхутрого, В. Агеєвої, Л. Сеника, Т. Гундорової, Ю. Цекова, В. Брюховецького, Р. Мовчан та ін.) була зосереджена не тільки навколо осмислення творчості реабілітованих письменників, зокрема М. Хвильового, але й торкалася теоретичних питань, у тому числі експресіонізму як однієї з течій модернізму

(М. Моклиця, Д. Наливайко, С. Павличко, Р. Мовчан [4], Л. Петренко [5]).

Експресіоністична модель світу у 1920-ті роки розглядалася як найбільш прийнятна в осмисленні історичних подій, епохи в цілому, оскільки стала вельми точним еквівалентом дійсності. Вона включала в себе ті механізми, що були покликані адекватно виразити специфічний смисл часу і водночас складну гаму почуттів, відчуттів, унесених часом у життя людини, загальною домінантою яких було переживання тотальної роз'єднаності, самотності, безумства і страху.

Новелістичний жанр за своєю природою і внутрішньою організацією є ідеальним для втілення експресіоністичної естетики. Завдяки власній мобільній, гострій, вибуховій формі, новелістика здатна продемонструвати мозаїчність і складність світоустрою, водночас не полишає спроб знайти закони з'єднання цього розірваного буття.

Створюючи образну парадигму художнього світу, письменники 1920-х років намагалися перенести абсурдність і алогізм того, що відбувалося в дійсності, на нові принципи побудови художнього цілого. Такі письменники, як М. Хвильовий, В. Підмогильний, Т. Осьмачка та інші, виражали своє ставлення до дійсності, вибудовуючи новелістичну модель на принципах дисгармонії, емоційної розбурханості, експресивно різкого контрасту колористичного і звукового мотивів.

Мотив двосвіття, успадкований модерністами від романтичної традиції, оприявнився в низці оповідань з теми братовбивчої війни. Усезагальна абсурдність найбільш яскраво виявляється у творах, де смерть і моральні втрати стають повсюдними, а війна мислиться як страшна катастрофа, противна самій суті людського існування. Експресіоністична естетична парадигма притаманна таким творам М. Хвильового, як "Арабески", "Я (Романтика)", "Повість про санаторійну зону", "Лілюлі", "Сентиментальна історія" [2].

Одним із прикметних зразків такого письма є новела "Я (Романтика)". Про цей твір написано чимало ґрунтовних статей, а вичерпна і глибока інтерпретація художньої структури представлена в монографії Ю. Безхутрого [2],

тому зосередимося на зразках малої прози, менш осмислених дослідниками, наприклад, на оповіданні “Мати”. Сюжет твору нескладний: у родині провінційного шевця підрастають двоє синів, Остап і Андрій (алюзія з гоголівським “Тарасом Бульбою” декларується самим автором). Подібно до героїв оповідання М. Коцюбинського “Ціпов’яз”, хлопців виховують по-різному: Остапа – як панича, а молодшого Андрія – як простого. Перша світова війна розкидала братів далеко від рідної домівки, а революція зробила з них найзапекліших ворогів. У батьківську хату приходить повний георгіївський кавалер Остап, щоб забрати життя Андрія. “Сьогодні в містечку *порожньо і дико*, сьогодні зчепились у мертвій схватці два рідних брати, а колись над містечком стояло хоч і вбоге, але ясне й ласкаве сонце, і Остап та Андрій були такими симпатичними людьми. Сьогодні *грохочуть* оселі *грохотом* громадянської війни, скачуть по шляхах божевільні вершники, і сини не хочуть визнавати один одного, навіть матері уже *не визнають*. <...> І коли вона не може зрозуміти цього, то вона, значить, оджила свій час, і значить, на її земне місце прийшли *нові* люди, з *новими* думками й з *новими*, далекими їй бажаннями. І тоді захотілося матері вмерти (підкреслення наше. – С. А.)” [6, с. 387].

У наведеному уривку майстерно поєднується план оповіді від оповідача з невластивою прямою мовою старої жінки. Хвильовий увиразнює апокаліптичну картину всезагального абсурду, коли руйнується основа світобуття – сім’я, за допомогою тавтології (*грохочуть грохотом*), повторів одного слова (*новими*), єднального сполучника *і*, винесеного в абсолютний початок кожного речення. У тексті письменник неначе приховує алюзію з Біблією: у Вічній Книзі також речення приєднуються між собою за допомогою *і*, що вказує на нерозривний зв’язок усього сущого (людей, поколінь, історичних епох). У пекельному світі, змальованому Хвильовим, норма й анти-норма помінялися місцями: обіцяне Остапом утримання матері насправді обертається припущенням, а помста Андрія братові – жорстоким убивством. Експресіоністичні елементи стають структуроутворюючими в цьому оповіданні: вони пронизують сюжет, композицію, образну систему, оприявнюються на рівні тропів. Смерть, як і у творах В. Стефаника, перетворюється на благо, на позбавлення від мук земного життя.

У новелі “Редактор Карк” фізичної загибелі немає, але перед читачем розгортається про-

цес сповзання свідомості людини в липке багвиння повсякденності. Воно означає смерть духовну. Твір побудований як примхливе плетиво думок головного героя і складається з 18 епізодів. У новелі “на цілком нових художніх засадах зображувалася приреченість інтелігента, що опинився у стані духовного вакууму. Саме вічна проблема “зайвості” особистості, її незреалізованості й відчуженості від ворожого їй світу переводить новелу Хвильового у план філософський” [2], – слушно зазначає Ю. Безхутрий. Гротесковість пронизує весь текст твору, виявляється в пейзажі, діалогах. Наприклад:

– Що за світла ніч, а на душі темно: нема простору. Чека. Госпуп. Ех, ти, життя прокляте!

Другий голос:

– Нічого. Сила за нами. Ха! Обиватель... [6, с. 49].

У розмові з Нюсею Карк висловлює думку, яку вже наприкінці 1920-х років стало небезпечно промовляти вголос: “– Невже я зайвий чоловік тому, що люблю безумно Україну?” [6, с. 60]. Дія твору відбувається 1922 року, тобто через рік після припинення громадянської війни. Але майбутнього в редактора Карка немає.

Проблема “зайвих людей” найповніше розкрита в “Повісті про санаторійну зону”. Цей аспект був детально проаналізований В. Агеєвою [1]. Проте “зайвість”, непотрібність, нерозуміння власного майбутнього пронизує практично всі твори збірок “Сині етюди” і “Твори. Том II”. Хвильовий створює образ буття, позбавленого гармонії, заснованого на протиборстві Людини і Світу, трансформуючи реальність через нервовий, хворобливий стан героїв (“Я (Романтика)”).

Експресивність на рівні мікрообразу, на мовленнєвому рівні особливо переконаливо відчувається в новелах “Я (Романтика)” (“Я – чекіст, але я – людина”), “Кіт у чоботях” (“очі драконом”), “Юрко” (“... досі почуваю гармати, досі бачу барикади. Я не винесу цієї тиші. Припустім, я не пішов на завод. Ну? Я завідував би райрибою. Ти розумієш – райрибою! <...> Я родився для вибухів... А на заводі я теж не можу – тут треба марудної праці, а я не можу. Я досі почуваю гармати, а завідувати райрибою я теж не можу. Я...” [6, с. 80]).

Романтика “червінкової революції”, “голубої Савойї”, “загірної комуни” обернулася розчаруванням. Власне, М. Хвильовий і сам був невиправним романтиком. Тож коли романтичні поривання заступила суворая правда

життя, він не міг інакше протестувати проти навколишнього абсурду, як шляхом самогубства.

Експресіоністичні елементи новелістики М. Хвильового дозволяють дати оцінку дійсності як антилюдській і катастрофічній, вносять трагедійний пафос, відкриваючи цілу гаму засобів впливу на читача. Пізнаючи безглуздість, розчинену в реальності, письменник за допомогою елементів і принципів експресіоністичної поетики кричуще загострив увагу на гротескових викривленнях дійсності, на абсурді, що творився його сучасниками в конкретних історичних обставинах.

Література

1. Агеєва В. "Зайві люди" у прозі М. Хвильового / Віра Агеєва // Слово і час. – 1990. – № 10. – С. 3–9.
2. Безхутрий Ю. Хвильовий: проблеми інтерпретації: [Монографія] / Юрій Безхутрий. – Харків: Фоліо, 2003. – 495 с.
3. Жулинський М. Г. Слово і доля / Микола Жулинський. – К.: А.С.К., 2002. – С. 329–336.
4. Мовчан Р. В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: [Монографія] / Раїса Мовчан. – К.: ВД "Стилос", 2008. – 544 с.
5. Петренко Л. Я. Поетика експресіонізму в українській літературі 20–40-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 "Українська література" / Л. Я. Петренко. – Івано-Франківськ, 2008. – 27 с.
6. Хвильовий М. Новели, оповідання. Повість про санаторійну зону. Вальдшнепи. Поетичні

твори: [вступ. ст. В. П. Агеєвої] / Микола Хвильовий. – К.: Наук. думка, 1995. – 816 с.

SVITLANA LENSKA ELEMENTS OF EXPRESSIONIST STYLE IN MYKOLA KHVYLOVYJ'S STORIES

This article deals with the expressionism as a part of the individual style of M. Khvylovyj's prose. The complexes of socio-historical, moral and ethical problems of the Civil War period and the specificity of artistic expression on the example of some short stories and novellas are studied in the paper. The interaction between the realistic tradition and the modern art searches is shown.

Keywords: *artistic world of the writer, realism, modernism, expressionism, tragic pathos, novella, short stories, prose.*

Светлана Ленская ЕЛЕМЕНТЫ ЭКСПРЕССИОНИСТИЧЕСКОГО СТИЛЯ В МАЛОЙ ПРОЗЕ МИКОЛЫ ХВЫЛЕВОГО

Предметом анализа в статье является экспрессионизм как составляющая индивидуального стиля прозы М. Хвильового. На примере отдельных рассказов и новелл рассматривается комплекс общественно-исторических и морально-этических проблем периода гражданской войны, специфика их художественного воплощения. Прослеживаются аспекты взаимодействия между реалистической традицией и модернистскими художественными исканиями.

Ключевые слова: *художественный мир писателя, реализм, модернизм, экспрессионизм, трагедийный пафос, новелла, рассказ, малая проза.*

Надійшла до редакції 24.03.2011 р.